

Jõuluvana, kes tõi kooli

28. septembril möödub 200 aastat teeneka maadeuurija ja geograafi admiral Friedrich Lütke sünnist, keda seob Virumaaga asjaolu, et üle kolmekümne aasta kuulus talle Avanduse mõis, kus ta ka suurema osa oma vanaduspõlvest veetis.

Kantseleikirjutajast mereväelaseks

Friedrich Lütke sündis Peterburi tolliameti inspektori perekonnas viienda lapsena 28. septembril 1797. aastal. Kaks tundi pärast poja sünni suri ema, isa abiellus varsti endast kolmkümmend aastat noorema Jekaterina Palmiga. Kümme aastat hiljem suri ka isa. Lisaks Friedrichile jäid orbuks veel kümme alaealist last. Nii tuligi noorukil juba

AVANDUSE MÕIS

varakult asuda endale ise leiba teenima. Tema onul Engelil oli suur kantselei, kuhu ta ka orvuks jäänud sugulase tööle võttis.

1813. aastal pääses Friedrich Lütke mereväelasest õemehe abiga mereväkke. Aastail 1817–1819 tegi ta kaasa V. Golovnini juhitud ümbermaailmareisi. Sellel reisil tutvus ta ka oma mõttekaaslase ja hilisema hea sõbra Ferdinand Wrangeli-ga. Pärast ümbermaailmareisi tõusis Lütke ametiredelil kiiresti ja peagi usaldati juba tallegi ekspeditsioonide juhtimine.

Laevakapten

1821.–1824. aastatel sooritas F. Lütke neli uurimisreise Novaja Zemljale, mille käigus kirjeldas saare lääne-rannikut, Koola poolsaare kirderannikut ning uuris Barentsi ja Valge mere ida-osa. 1826. aastal ilmus nendel ekspeditsioonidel kogutud materjalidest koostatud mahukas kogumik „Neljakordne reis Põhja–Jäämere“.

„Oma“ ümbermaailmareisile pääses Friedrich Lütke 1826. aastal, mil ta määrati uurimislaeva „Senjavin“ komandöriks. Teekond kulges piki Aafrika lääne-rannikut, ümber Lõuna–Ameerika, mööda Vaikse ookeani põhja-osa ning piki India ja Atlandi ookeani randasid. Ekspeditsiooni käigus avastati kaksteist saart, uuriti Kamšatka ja Tšuktši poolsaare rannajoont ning koostati läbitud piirkondade kaardid ja üksikasjalikud kirjeldused. Ligi kolm aastat kestnud

ekspeditsiooni vältel koguti väga rikkalik okeanoloogiline, etnograafiline, zooloogiline ja botaaniline materjal, millest suurt osa eksponeeritakse tänini Venemaa muuseumides.

President

Friedrich Lütke abiellus inglise mereväehvitseri tütre Julie Brownega 1835. aastal. Önne ei jätkunud kauaks, sest juba kaheksa aastat hiljem suri noorik, kes kaasaegsete mäletamist mööda oli olnud ülimalt lahke ja õilis naine. Abikaasa kaotust elas F. Lütke väga rängalt üle kogu oma elu jooksul.

Friedrich Lütke sõprade ring oli suur, ent kõige lähedasemad sidemed olid tal F. Wrangeli, W. Struve, K. E. von Baeri ja A. Humboldtiga, kes teadupoolest kõik maailmakuulsad mehed. Koos Wrangeliiga organiseeris Lütke 1845. aastal Venemaa Geograafia Seltsi asutamist ja ta valiti ka selle seltsi esimeseks presidendiks. Kokku pidas Friedrich Lütke geograafide presidendit ühe vaheajaga 21 aastat, kuni ta selle 1873. aastal lõplikult maha pani. Samal aastal asutas selts Lütke-nimelise medali, mida jagatakse kõige teenekamatele geograafidele.

1864.–1881. aastani oli Friedrich Lütke ka Peterburi Teaduste Akadeemia president. Oma ametisoleku ajal osutas ta erilist tähelepanu Pulkovo observatooriumi arendamisele. Admiral Lütke oli ka paljude välismaiste

teaduslike asutuste liige või auliige. Tema nime kannavad maailmakaardil kolm saart, kaks lahte, poolsaar, neem, mägi, väin, leetseljak ja hoovus.

Oma elu lõpuaastatel liikus krahv Friedrich von Lütke ainult kitsas akadeemilises ringkonnas. Eriti rasked olid vanale teadusemehele kaks viimast eluaastat, mil kadusid nägemine ja kuulmine. Admiral suri Peterburis 20. augustil 1882. aastal.

Avanduse

11. märtsil 1849. aastal ostis Friedrich Lütke 110 000 rubla eest Jõhvi haagikohtunikult Theodor von Schwebsilt Avanduse mõisa koos Orguse karjamõisaga. Et Lütke oli ise sel ajal teadusliku tööga Peterburis ülimalt koormatud, palus ta mõisa ülevõtmise asju ajada oma heal sõbral Ferdinand von Wrangelil, kes koliski koos oma perega Roelast Avandusele ja jäi sinna kuni järgmise kevadeni.

Wrangeli ja Lütke kirjavahetus on suures osas säilinud ja Avanduselt Peterburi saadetud kirjadest ilmneb, et need mehed polnud mitte ainult suured meresõitjad ja teadlased, vaid et nad olid piisavalt hästi kursis ka mõisamajanduse ja põlluharimisega. Admiralid tundsid muret ka talupoegade olukorra pärast ja üritasid välja mõelda mooduseid selle parandamiseks.

Kingituseks kool

Alates 1849. aastast kuni

oma surmani veetis Lütke kõik oma suved Avandusel, küllalt sageli viibis ta oma mõisas ka talviti. Pidevalt elas aga mõisas tema noorem poeg Nikolai koos oma perega. Avanduselt sõitis Lütke sageli Piibele Baeri poole või Roelasse Wrangeli juurde. Üsna sageli korraldati vastuvõtte ka Avandusel.

Tolleaegsed lehesõnumid ja mõningad meenutused annavad ka järeltulevatele põlvedele teada, et Lütke näol oli Avandusel tegemist hea ja hoolitseva mõisahärraga, keda ka talupojad austasid ja armastasid. 1870. aastal kirjutas „Eesti Postimees“:

„3. talvekuupäeval avati Avanduse valla kogukonna kohtumaja, mis mõisavanem krahv von Lütke poolt ehitatud. Pärast õnnistamist kasutati suud, tõsteti klaase. Krahvi herra pidas kõne, et tema tahab siia valda oma kuluga üht suuremat kooli asutada, kus talupoegade lapsed võivad vene ja saksa keelt õppida.“

Krahvihärra pidas oma sõna ja kinkis vallale kooli ja koos sellega ka ühe talukoha, et seda kooli üleval pida. Krahv olla kooli jõulu-puudel käinud ikka koos kogu oma perega ning kinkinud lastele raha, riideid ja maiustusi.

30. septembril 1972. aastal avati Avanduse mõisahoonel krahv Friedrich von Lütke mälestustahvel.

Andres Pulver